

А-43 Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 14 / за ред. О.В. Гаврилова, В.М. Синьова–Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2019. – 364 с.

ISSN 2413-2578

ICV 2016: 53.06

DOI 10.32626/2413-2578.2019-14

У збірнику висвітлюються питання спеціальної освіти, представлено широкий спектр наукових пошуків та практичних доробок вітчизняних та закордонних дослідників. Показані особливості організації та проведення навчально-виховної, корекційної-розвивальної та реабілітаційної роботи з різними віковими групами дітей з особливими освітніми потребами як

в умовах закладів дошкільної, шкільної та позашкільної освіти, так і в процесі інклюзивного навчання та сімейного виховання. Збірник включено до переліку видань МОН України, у якому можуть друкуватись статті з корекційної педагогіки (13.00.03) та спеціальної психології (19.00.08).

Збірник наукових праць включено до переліку наукометричних баз даних Index Copernicus, Scholar Google.

ISSN 2413-2578

ICV 2014: 29.63

DOI 10.32626/2413-2578.2019-14

Наказом Міністерства освіти і науки України під №455 від 15.04.2014 р. збірник наукових праць «Актуальні питання корекційної освіти» включено до переліку наукових фахових видань України.

УДК 376 (082)

ББК 74.30

Рецензенти:

- Н.Г. Пахомова - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В.Т. Короленко.
- С.Ю. Конопляста - доктор педагогічних наук, професор кафедри логопедії та логопсихології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.
- І.О. Кучинська - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та управління навчальними закладами Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Редакційна колегія

- В. Бондар, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної АПН України;
- О. Вержиховська, кандидат педагогічних наук, доцент;
- О. Гаврилов, кандидат психологічних наук, доцент (голова редакційної колегії);
- С. Миронова, доктор педагогічних наук, професор;
- Л. Руденко, доктор психологічних наук, професор;

- В. Синьов, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної АПН України (науковий редактор);
- Є. Синьова, доктор психологічних наук, професор;
- В. Співак, кандидат психологічних наук, доцент;
- С. Федоренко, доктор педагогічних наук, професор;
- Л. Фомічова, доктор психологічних наук, професор;
- О. Хохліна, доктор психологічних наук, професор;
- А. Шевцов, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;
- М. Шеремет, доктор педагогічних наук, професор;
- Д. Шульженко, доктор психологічних наук, професор.

Рецензійна колегія

- М. Букун, доктор наук, професор (Молдова);
- Н. Гаврилова, доктор філософії, доцент (Україна);
- О. Глоба, доктор наук, професор (Україна);
- Д. Дікінсон, доктор наук, професор (США);
- **І. Кобель, доктор наук, доцент (Україна);**
- Е-М. Кулеша, доктор наук, професор (Республіка Польща);
- Я. Лащік, доктор наук, професор (Республіка Польща);
- Т. Лісовська, доктор наук, професор (Республіка Беларусь);
- А. Раку, доктор наук, професор (Молдова);
- М. Танаш, доктор наук, професор (Республіка Польща);
- С. Яковлева, доктор наук, професор (Україна).

Друкується за ухвалою Вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол No 14 від 7 травня 2019 року)

УДК 162.16

DOI 10.32626/2413-2578.2019-13.73-91

І.Г. Кобель
ikobel@ualberta.ca

ПОЛІТИКА ІНКЛЮЗИВНОСТІ В КАТОЛИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ СВІТУ

Відомості про автора: Кобель Ігор Григорович, доктор Ph.D., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки, керівник служби супроводу студентів із особливими потребами Українського католицького університету, Львів, Україна. E-mail: ikobel@ucu.edu.ua

Contact: Ihor Kobel, Ph.D. in Special Education (Alberta), Ph.D. in Correctional Pedagogy (Drahomanov), Associate Professor at the Department of General Education and Social Pedagogy, Chair of the Disabled Students Services Ukrainian Catholic University, Lviv, Ukraine. E-mail: ikobel@ucu.edu.ua

Кобель І.Г. Політика інклюзивності в католицьких університетах світу. В статті висвітлено результати дослідження стосовно навчання студентів із інвалідністю в католицьких університетах. Це дослідження світового масштабу, в якому взяли участь 103 католицькі університети-члени Міжнародної Федерації католицьких університетів на різних континентах, проведене способом опитування різних груп в навчальних закладах-адміністраторів, працівників, викладачів та студентів з інвалідністю. Дослідження дало змогу оцінити рівень зусиль навчальних закладів щодо забезпечення можливостей для вступу студентів із інвалідністю та різних видів підтримки під час навчання. Аналізувалися фінансова підтримка (наскільки створено умови для максимально незалежного проживання у фінансовому відношенні), академічна (наскільки пристосування в навчальному процесі полегшують навчання та забезпечують доступ до необхідних джерел у доступному форматі, а також допомога викладачів та особистих тьюторів), соціокультурна (наскільки студентам із інвалідністю легко налагоджувати дружні стосунки та брати участь в житті на кампусі в позалекційний час), допомога в повсякденному житті (допомога волонтерів та/або спеціально нанятого допоміжного персоналу), архітектурна безбар'єрність.

За результати дослідження всі університети були згруповані за рівнем досягнутих успіхів у сфері забезпечення прав осіб із інвалідністю на навчання у вищій школі і втіленні концепції універсального дизайну. Вироблено рекомендації для університетів щодо інтенсифікації зусиль щодо забезпечення прав осіб із інвалідністю на здобуття вищої освіти.

Ключові слова: студенти із інвалідністю, католицький університет, підтримка студентів із інвалідністю у вищій школі, пристосування, інклюзія

Кобель И.Г. Политика инклюзивности в католических университетах мира. В статье отражены результаты исследования относительно учебы студентов с инвалидностью в католических университетах. Это исследование мирового масштаба, в котором участвовали 103 католические университеты-члены Международной Федерации католических университетов на разных континентах, проведенный способ опрос разных групп в учебных заведениях-адміністраторів, работников, преподавателей и студентов с инвалидностью. Исследование дало возможность оценить уровень усилий учебных заведений относительно обеспечения возможностей для вступления студентов с инвалидностью и разных видов поддержки во время учебы. Анализировались финансовая поддержка (насколько созданы условия для максимально независимого проживания в финансовом отношении), академическая (насколько приспособления в учебном процессе облегчают учебу и обеспечивают доступ к необходимым источникам в доступном формате, а также помощь преподавателей и личных тьюторов), социокультурная (насколько студентам с инвалидностью легко налаживать дружеские отношения и участвовать в жизни на кампусе во внелекционное время), помощь в повседневной жизни (помощь волонтеров и/или специально нанятого вспомогательного персонала), архитектурная безбарьерность. За результаты исследование все университеты были сгруппированы за уровнем достигнутых успехов в сфере обеспечения прав лиц с инвалидностью на учебу в высшей школе и воплощении концепции универсального дизайна. Произведены рекомендации для университетов относительно интенсификации усилий относительно обеспечения прав лиц с инвалидностью на получение высшего образования.

Ключевые слова: студенты с инвалидностью, католический университет, поддержка студентов с инвалидностью в высшей школе, инклюзия

Ihor Kobel. Inclusive Policies in the Catholic Universities. This paper presents findings of the global survey conducted by the Research Centre of the Lille Catholic University regarding issues of access of students with disabilities to the higher education and support available for those students in 103 Catholic universities around the world. Those participating universities compose half of membership of the International Federation of Catholic Universities. Evaluation of legislation concerning policies on rights of disabled persons for higher education was carried out as well. Various aspects of the disabled students support were explored such as: academic support (adaptations and modifications of the curriculum and/or course teaching materials available in the required format; adapted teaching strategies and help from personal tutors etc.), financial aid (level of life autonomy depending on the availability of funding specifically set to cover

needs of the disabled students and possibly provided by the government and/or by the university), socio-cultural support (how easily the campus environment meets disabled students request for integration in students life and creating friendship relationships), human aid (support by volunteers and/or hired persons in everyday life).

Short recommendations concerning improvement of both: developing effective policies on inclusion and practical implementation of those policies in the educational environment are made. Those recommendations are given for 3 groups of the universities which were identified by the level of inclusion and effectiveness of their policies on inclusion.

Постановка проблеми. Католицькі заклади вищої освіти існують в багатьох країнах світу на всіх континентах. Вони об'єднані у Міжнародну федерацію католицьких університетів, яка була створена в 1925 році і визнана ООН як міжнародна неприбуткова (недержавна) організація. Місія федерації полягає в координації вкладу католицьких вищих навчальних закладів у прогрес знань та їх застосування.

До Федерації входять 192 університети і коледжі, які мають паралельне членство в регіональних об'єднаннях – Федерації католицьких університетів Європи, Асоціації католицьких університетів Африки та Мадагаскару (6 закладів), Асоціації католицьких університетів Азії (58 закладів), Організації католицьких університетів Латинської Америки (44 заклади) та Асоціації католицьких коледжів та університетів Північної Америки (40 закладів).

Від України до Федерації входить Український Католицький Університет (УКУ), єдиний католицький університет на пост-радянських теренах, який успадкував і продовжує наукову діяльність Греко-Католицької Богословської Академії, яку створив у 1928-1929 роках у Львові Митрополит Андрей Шептицький. УКУ, в якому є 5 факультетів, на яких навчається біля 2000 студентів, позиціонує себе «відкритою академічною спільнотою, яка живе східно-християнською традицією і виховує провідників суспільства, професіоналів, для служіння в Україні та за її межами – в ім'я слави Божої, спільного блага й людської гідності» [3].

Католицькі університети і коледжі є невід'ємною частиною глобальної системи вищої освіти. Мета даної статті ознайомити академічну спільноту про діяльність католицьких вищих навчальних закладів у світі та про їхні зусилля у розбудові інклюзивного освітнього простору

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть у світі поширюється освітня концепція «Одна школа для всіх», яка у свій час розвернула систему освіти лицем до дітей із інвалідністю та/або особливими освітніми потребами [11]. Конвенція про права осіб з інвалідністю [1], «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» [2] та інші міжнародні конвенції та національне законодавство різних країн закріпили у списку

фундаментальних прав людини право на освіту [16]. Якщо забезпечення доступу до освіти для дітей шкільного віку є загальноприйнятим стандартом у більшості країн світу, то питанню забезпечення доступу і підтримки осіб з інвалідністю у вищій школі не приділено достатньо уваги в ряді країн [16]. Католицькі університети і коледжі є невід'ємною частиною глобальної системи вищої освіти, адже крім наук суто богословського спрямування, тут представлені практично всі напрямки підготовки спеціалістів. Тому, слідуючи світовому тренду у вищій школі, перед католицькими університетами гостро стоїть питання доступу осіб із інвалідністю до навчання та підтримка цих студентів впродовж всього терміну навчання як у навчанні, так і в інтеграції в університетське життя, а пізніше в соціум.

Західні дослідники наводять суперечливі результати досліджень щодо академічної успішності студентів із інвалідністю у вищій школі (Jorgensen 2005). Так, Witte, Philips and Kakela звітують, що студенти із труднощами у навчанні в Університеті в Маямі зазвичай отримують середній випускний бал значно нижчий від своїх однокурсників і їм потрібно як мінімум на один семестр довше, щоб виконати програму навчання [19]. Однак, в подібному дослідженні в іншому університеті було виявлено, що 68 студентів університету середнього розміру успішно витримали конкуренцію у навчанні, і їхній випускний середній бал не відрізнявся від їхніх однокласників [17]. У своєму лонгит'юдному дослідженні, яке охопило 40000 студентів з інвалідністю і без, Jorgenson не виявив статистично значущої різниці між середнім випускним балом учасників, але зазначив, що у вищих навчальних закладах було зроблено чимало пристосувань стосовно курсового навантаження і продовжено час необхідний для завершення навчання [8].

Дослідники зазначають, що доступ до пристосувань являє собою критичний компонент для успішного навчання студентів із інвалідністю [4;8;18;19], і роблять висновок, що католицькі вищі навчальні заклади повинні відповідати на потреби студентів не лише через вимоги, що закладені у законодавчих актах про освіту, але також і через моральні зобов'язання і християнські цінності [6;15;19]. Тому Міжнародна федерація католицьких університетів започаткувала в 2015 році Міжнародну програму підтримки для університетів «Towards an Inclusive Culture and Pedagogy in Higher Education» (До інклюзивної культури та педагогіки у вищій освіті). Ця програма має на меті промоцію ідеї розвитку інклюзивних інституційних політик, що б включали в себе також і розробку та включення програм підтримки студентів з інвалідністю в стратегічні плани університетів [9;10].

Виклад основного матеріалу. Центр дослідження Лілльського католицького університету у співпраці з іншими університетами провели дослідження стосовно наявності умов для залучення молоді із інвалідністю до навчання у вищій школі та розбудови інклюзивного освітнього простору в світовій мережі католицьких університетів [10]. Поряд із опитуванням адміністраторів, викладачів, студентів без

особливих потреб та студентів з інвалідністю проводився аналіз законодавства стосовно підтримки інклюзивності освітнього простору - визначалась дефініція терміну «інвалідність», а також аналізувалось законодавство країн-учасників дослідження стосовно доступу до вищої освіти для осіб із особливими потребами та забезпечення умов для навчання та академічної та соціальної підтримки. 104 вищі навчальні заклади з 27 країн стали об'єктом правознавчого дослідження: Європа-10, Азія-4, Африка-7, Пн.Америка-2, Пд.Америка-3.

1. Питання інвалідності в законодавстві різних країн

1.1 Проблеми із законодавчим визначенням терміну «інвалідність»

Було виявлено, що термін «інвалідність» не прописаний чітко в різних законодавчих документах. Визначення варіюються від опори на медичні оцінки чи оцінювання особи до соціально-людських вимірів. Найчастіше концепція інвалідності не асоціюється із хворобою, проте включає в собі ідею залежності, що визначається як обмежена самостійність та автономність [10].

В деяких країнах визначення терміну «інвалідність» взагалі не прописані в законодавчих документах, хоча часто характеризують певну категорію отримувачів освіти як неповносправних осіб: в італійському правовому полі прописано про особу, «яка демонструє тривалу або прогресуючу фізичну, психологічну чи сенсорну ваду, що спричиняє труднощі у навчанні та соціальній інтеграції і має наслідком виключення із професійного життя чи з соціуму [11,с.45]; в іншому випадку, в чилійському правовому акті описується особа «яка в силу пренатальних, спадкових, набутих порушень чи тривалої хвороби страждає від часткового або повного зменшення її/його здатності здійснювати одну чи декілька видів діяльності в щоденному житті та/або задоволенні власних потреб, та/або брати участь в житті суспільства на рівні з іншими керуючись критеріями, які встановлені в суспільстві» [3, с. 217]

1.2. Заборона всіх форм дискримінації

В законодавчому відношенні питання включення людей з інвалідністю у всі сфери соціального життя залежить від відношення до людської гідності в країні. Що стосується вищої освіти, то проблему можна розглядати під двома кутами зору. В деяких країнах інклюзія студентів із інвалідністю базується на засудженні всіх форм дискримінації в законодавчих документах. Проте в різних країнах підходи до імплементації інклюзивних практик різняться між собою [10;16]. На державному рівні всі демократичні законодавства містять фрази, що гарантують рівність усіх людей і забороняють всі форми дискримінації, включаючи ті, що можуть мати причиною інвалідність, та гарантують інтеграцію осіб з інвалідністю в середній та вищій системах освіти.

Будь-яке право має цінність тоді, коли забезпечено втілення його в життя. Стосовно доступу до вищої освіти, то до забезпечення цього права у держав різний підхід:

- в Австралії прийнятий в 2005 році закон вимагає від вищих навчальних закладів здійснювати заходи по підтримці студентів із інвалідністю [5];
- в США закон під назвою ADEA запровадив систему численних послуг для підтримки інтеграції учнів віком до 21 років за рахунок державних програм, якими керує уряд [10];
- в Італії законом від 1992 р. зобов'язано вищі навчальні заклади надавати підтримку студентам з інвалідністю. Пізніша адаптація цього закону від 2010 року зобов'язала адаптувати методику оцінювання успіхів до потреб студентів з інвалідністю [11].

Незважаючи на існування якісного законодавства, особливо в розвинутих країнах, студенти з інвалідністю не завжди можуть ефективно скористатися офіційно затвердженими правами [16]. Очевидно, що всі держави мають різний ступінь зацікавлення у залученні студентів і забезпеченні їхніх прав на отримання вищої освіти [10].

1.3. Асиметричність в імплементації права на освіту в різних країнах

Ефективне застосування на рівні держави кроків щодо забезпечення прав на освіту залежить від благополуччя країни. Дослідники розділили країни на три категорії: держави з високим рівнем доходів, середнім та низьким [10].

Країни із високим рівнем доходів. Зазвичай країни із високий рівнем доходів прийнято називати розвинутими. З законодавчої та політичної точок зору вони представляють собою розвинуті демократії, в яких повага до верховенства права є основоположним фактором. В цих країнах дорослі і діти з інвалідністю мають гарантований доступ до інклюзивної освіти, і на державному рівні підтримується їхня соціалізація через забезпечення права на освіту і професійне навчання:

- у США на федеральному рівні задіяні всі технічні, фінансові та викладацькі ресурси тощо для задоволення потреб неповносправних дітей. Федеративна держава забезпечила впровадження та виконання єдиних вимог на всіх територіях;
- в Італії та Об'єднаному Королівстві університети зобов'язали на законодавчому рівні враховувати потреби студентів із інвалідністю і впроваджувати обґрунтовані пристосування, для чого передбачені посади фахівця із спеціальних послуг для підтримки студентів з інвалідністю та їх соціалізації [16];
- в Канаді кожен університет має власну політику підтримки студентів з інвалідністю незважаючи на відсутність законодавчих актів [12];
- ситуація в Нідерландах і Польщі суттєво відрізняється. Виявлено відсутність законодавчих документів стосовно інклюзії студентів з інвалідністю у вищих навчальних закладах [10].

Країни із середнім або низьким рівнем доходів. Незважаючи навіть на існування законів, які мають на меті забезпечити інтеграцію осіб з

інвалідністю та їхню активну участь в суспільстві, країни із середнім або низьким рівнем доходів, зазвичай, зіштовхуються із проблемою ієрархізації пріоритетів, коли вагомим чинником стає наявність суспільних фондів для фінансування імплементації законодавчих документів. Відсутність механізмів ефективної імплементації значно зменшує шанси на справедливий доступ до вищої освіти особам із неповносправністю [10;16].

В цих умовах в країнах із середнім рівнем доходів (Чилі, Колумбія, Парагвай, Філіппіни, Таїланд, Україна, Уганда, Сенегал та Танзанія) робляться незначні нерегулярні зусилля для втілення ідеї рівного доступу до вищої освіти, а в країнах із низьким рівнем доходів (Кенія, Мозамбік, Уганда, Сенегал, Конго та Руанда) якісь заходи у цій сфері майже відсутні [7;9;10].

Серед країн із середнім рівнем доходів виділяються Чилі та Філіппіни. Закон Чилі про соціальну інтеграцію людей з інвалідністю примушує адміністрацію університетів осучаснювати і модифікувати програми для того, щоб заохочувати людей до вступу на різні навчальні програми, на яких є додаткові ресурси і можливості, які вони потребують:

- студенти на Філіппінах краще забезпечені підтримкою, ніж студенти в Чилі, бо отримують фінансову допомогу з двох джерел-приватної програми і від грантів, субсидій або студентських позик;
- в Лівані національне агентство відповідальне за супровід студентів із інвалідністю серед інших обов'язків має місію розробляти загальну політику стосовно інклюзії у співпраці із професійними та недержавними організаціями. Агенство також затверджує критерії і технічні умови, яких мають дотримуватися інституції, які працюють у сфері надання послуг потребуючим особам у співпраці із міністерством соціальних справ. Насправді, Ліванська модель є дуже вразлива і нестійка, бо побудована на турботі і солідарності, а не чіткому законодавстві;
- в Таїланді різні асоціації, що надають послуги людям із особливими потребами, опікуються і системою вищої освіти. Але на практиці завадою стають архітектурні бар'ри та транспортна інфраструктура.
- в Україні існуюче законодавство фактично ігнорується. Тут немає на законодавчому рівні офіційно затверджених процедур стосовно підтримки осіб із інвалідністю на етапі вступу та процесі навчання у системі вищої освіти. Тому можливості вищих навчальних закладів в цій сфері є обмеженими, і лише в деяких з них мають змогу навчатися студенти із інвалідністю [10].

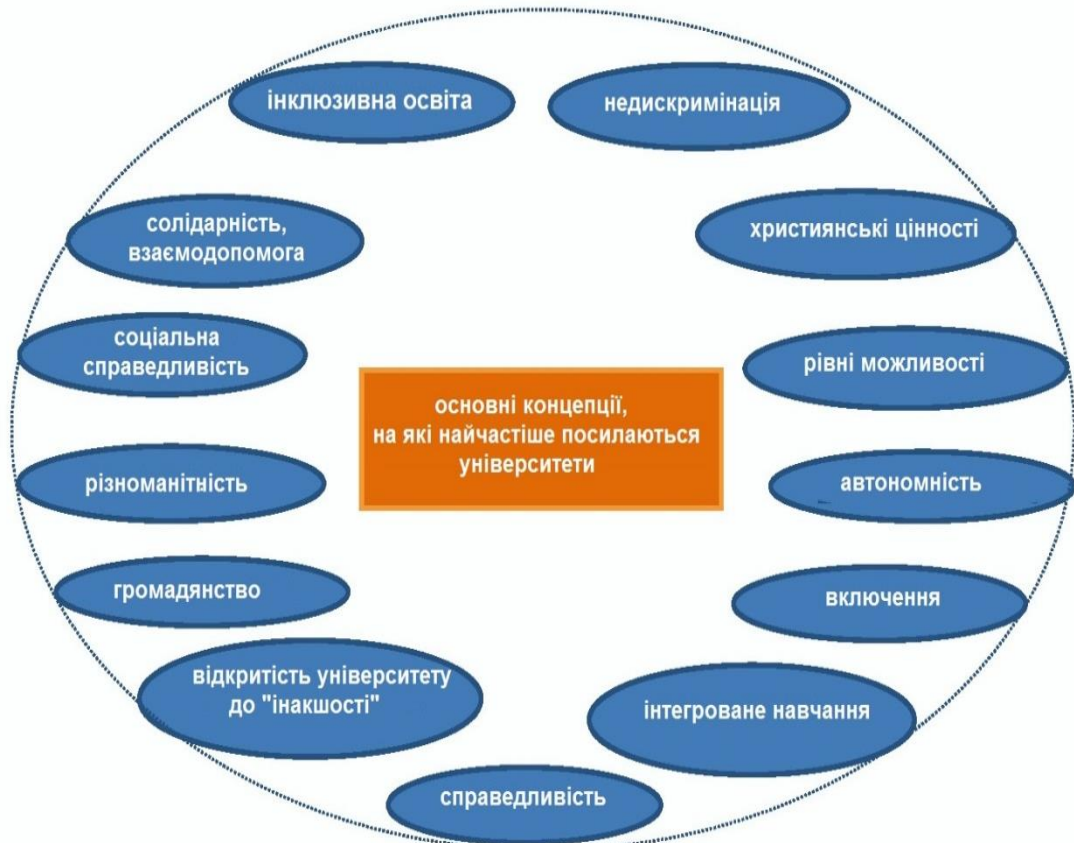
В країнах із низьким рівнем доходів, до яких відносять передовсім країни Африки на південь від Сахари, інклюзія особливих студентів не входить до державних пріоритетів. В Мозамбіку, Танзанії, Демократичній республіці Конго та Руанді, які є учасниками

дослідження, низький рівень залучення молоді із інвалідністю до навчанням у вищій школі пояснюють нездатністю властей задовільнити специфічні освітні вимоги цієї категорії населення. Перешкоди навчанню осіб з інвалідністю в африканських університетах мають системний характер. Насправді, навіть при наявності необхідного законодавства брак політичної волі обмежує ефективну імплементацію законодавчих документів:

- в Сенегалі імплементація закону Social Orientation Law № 2010-15 від 15 липня 2010 року стосовно захисту прав людей з інвалідністю завис у повітрі через відсутність публікації указу уряду про його застосування [9]
- В Демократичній республіці Конго закон про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю все ще обговорюється парламентом. Третього травня 2013 року Парламент Конго прийняв його в першому читанні [7].

2. Мотивація університетів у запровадженні політики інклюзивності

На діаграмі представлені всі концепції, які найчастіше згадували представники університетів при відповіді на питання про мотивацію та політики університетів щодо запровадження заходів для підтримки студентів з інвалідністю. Ці концепції тісно пов'язані між собою на основі християнських цінностей і є свідченням бажання університетів рухатись в бік більш інклюзивного суспільства. Результати дослідження підтверджують проголошені зобов'язання католицьких університетів стосовно осіб з інвалідністю: в 95% всіх опитаних університетів вже навчаються студенти із інвалідністю.

В практиці залучення і підтримки студентів із інвалідністю можна вирізнити три різні підходи, які не виключають один одного:

1. Універсальна інклюзія, в основі якої лежать дві ідеї:

- концепція «універсального дизайну», яка дуже близько стоїть до визначення, що дається в Конвенції про права осіб із інвалідністю [1, стаття 2);
- концепція інклюзії в освіті, яку Конвенція відносить до права людей із інвалідністю.

Концепція інклюзії «всюдисуща» в університетській громаді. Цією концепцією просякнуті практично всі дисципліни, які студенти вивчають, а також мають змогу застосовувати під час практики або у своїх проектах. Постійна робота також ведеться із викладачами та працівниками стосовно розуміння і усвідомлення принципів інклюзії, щоб ефективно враховувати особливості тих чи інших особливих потреб студентів із інвалідністю. Паралельно проводиться робота по вдосконаленню партнерства із зовнішніми агенціями, громадськими організаціями, іншими навчальними закладами та державними інституціями.

2. Компенсування інвалідності через модифікацію середовища. Цей підхід зосереджується на зовнішній об'єктивації потреб з метою модифікації середовища, щоб зробити його максимально доступним. Цей підхід робить акцент на компенсації інвалідності (вад або порушень) через:

- усунення архітектурних бар'єрів - будівництво пандусів, ліфтів, підйомників, адаптацію місць загального користування, встановлення табличок шрифтом Брайля;
- адаптація навчального процесу для компенсації вад чи порушень і забезпечення рівного доступу: модифікації і адаптації процесу викладання та поточного оцінювання студентів із інвалідністю відповідно до їхніх потреб в доступі до навчальних матеріалів, забезпечення технічними засобами навчання, підтримкою помічників та/або волонтерів.

3. Суворий контроль над процесом навчання студента. Цей підхід є найбільш індивідуальним і персоніфікованим. Він передбачає, що забезпечення лише технічних та/або фінансових ресурсів є недостатнім для задовільної інклюзії студентів із інвалідністю. Метою цього підходу є мобілізація особистих ресурсів, віднайдення компенсаторних навчальних стратегій на різних рівнях

3. Відмінності у політиках стосовно академічної інклюзії

Для дослідження наявних політик інклюзії та оцінювання ефективності їх втілення на практиці дослідниками на основі зібраної інформації було визначено три групи показників вибраних для оцінювання:

- наявність наступних заходів: спеціальна служба, комісія чи комітет, програма, мережа;

- кількість та види модифікацій та пристосувань в університеті;
- наявність успіхів в імplementації:
 - зростаюча обізнаність і комунікаційні акції;
 - просвітницька кампанія (тренінги, зустрічі, лекції тощо) в університетській громаді;
 - дослідження та організація студій на теми інвалідності;
 - волонтерство студентів в організації акцій і кампаній для промоції інклюзії.

Для визначення ефективності імplementації інклюзивних політик були визначені три типи (категорії) університетів:

Тип №1 «Дуже просунута політика інклюзивності»

Формальна політика імplementована у формі заходів, які можуть мати різний прояв:

- існування спеціальної служби та/або програми, та/або комітету (комісії) та/або мережі для підтримки студентів;
- мінімум чотири види пристосувань заявлених університетом;
- описано кращий досвід.

Заходи для підтримки студентів із інвалідністю повніністю враховують всі нозолої і не містять винятків. Всі ці заходи повинні витікати із нормативних документів університету, що в свою чергу є наслідком національного законодавства. В більшості випадків, принаймі, одна сторінка на вебсайті університету присвячена цим документам. Зміст у різних університетах різний, але в цілому ця сторінка має знайомити університетську спільноту, особливо студентів та потенційних студентів про наступне:

- завдання служби спеціальних послуг/комітету/мережі;
- ключову інформацію про види інвалідності і потреби;
- види можливих пристосувань або модифікацій;
- контакти зовнішніх організацій та асоціацій у сфері інвалідності;
- кампанії із розвитку обізнаності;
- інформація про фізичний доступ до приміщень та територій.

Тип №2. «Політика інклюзивності запланована, але формально не оформлена»:

- відсутній специфічний орган для підтримки студентів із інвалідністю або служба підтримки створена недавно (на протязі двох останніх років);
- університетом заявлено хоча б про три впроваджених пристосування;
- Описано хороший досвід.

В цій групі університетів можливі дві наступні ситуації:

- університети, в яких відсутні заходи на даний момент;
- університети, в яких формальна допомога студентам є на стадії планування або організована на протязі останнього року.

У 75% університетів, які потрапили у цю категорію, вже навчаються студенти із інвалідністю. Робота із студентами ведеться індивідуально. Протокол підтримки є дуже формальним або взагалі відсутнім. Служби підтримки оцінюють потреби і створюють «розумні пристосування» [1]. Ця група університетів є дуже неоднорідна і може включати декілька різних ситуацій:

- університети, в яких відсутні постійні заходи на момент дослідження, але в яких вже вчать студенти з інвалідністю, для потреб яких модифікований процес викладання і зроблені певні архітектурні пристосування, як пандуси, пристосовані туалети тощо;
- університети, в яких недавно оголошено про початок створення підтримки, проте студентів із інвалідністю ще немає.

Тип №3. «Слабка інклюзивна політика або відсутня взагалі»:

- відсутня специфічна структура і політика стосовно підтримки студентів із інвалідністю;
- заявлено про менш ніж три пристосування;
- не описано жодного кращого досвіду.

В цих університетах немає студентів із інвалідністю, а якихось пристосувань немає або їх зовсім мало.

Наступні фактори пояснюють ступінь формалізації політик підтримки:

- рівень розвитку країн, в яких високий, середній або низький рівень доходів ;
- рівень розуміння необхідності обов'язкової турботи і підтримки для студентів із інвалідністю;
- Рівень політики підтримки серед пріоритетів університету;
- фінансові ресурси університету;
- кількість наявних студентів із інвалідністю

3. Існуючі види і форми пристосувань та модифікацій фінансовані університетами

Дослідженням визначено дві категорії пристосувань: 1) архітектурна доступність до кампусу, та 2) доступність на академічному рівні:

Пристосування університетами	описані
Допомога інших осіб	39,0%
Доступність кампусу	77,1%
Часткова архітектурна доступність	74,1%
Повна архітектурна доступність	21,7%
Допомога у спілкуванні	47,0%
Адаптовані навч. матеріали	54,2%
Викладацька допомога	66,3%
Технічні засоби навчання	43,4%
Модифікація змісту курсів	38,8%
Модифікація екзаменів	69,9%

В таблиці приведено перелік найбільш характерних пристосувань:

Допомога інших осіб в щоденному житті. В повсякденному житті допомога інших осіб направлена на задоволення базових життєвих потреб (медичний супровід, допомога у прийомі їжі, одяганні, допомога в мобільності)

Архітектурна доступність. Різні заходи впроваджувались університетами для вдосконалення доступу до кампусів: резервування спеціальних паркувальних місць біля входу в будівлі університету, ширина дверей була збільшена, встановлені пандуси та вбудовані нові ліфти та/або підйомники. Туалети були перебудовані згідно будівельних вимог, всі приміщення позначені тактильними табличками шрифтом Брайля, а лекційні зали обладнані індукційними петлями (для звукопідсилення). Всі ці заходи впроваджувалися через існуючі обов'язкові вимоги в країні або завдяки добрій волі навчальних закладів.

Допомога у спілкуванні. Допомога у спілкуванні полягає в синхронному перекладі жестовою мовою або засобами фоножестового мовлення із синхронним титруванням на екрані або персональному дисплеї. Користь від синхронного титрування отримують всі студенти

Вдосконалення доступу до змісту навчальних дисциплін. Студент із інвалідністю може скористатися копіями конспектів інших студентів, які робляться у спеціальних зошитах із карбоновими прокладками та/або електронними версіями навчальних матеріалів на носіях або викладеними в мережі, шрифтом Брайля на паперових або електронних носіях.

Технічні засоби. Студент повинен мати доступ до обладнання адаптованого під свої потреби або інвалідність: спеціалізоване програмне забезпечення, адаптовані дисплеї, комп'ютери пристосовані до Брайля та принтер шрифтом Брайля, систему звукопідсилення. Всі навчальні матеріали мають бути доступні в електронній формі та/або доступні онлайн. Слід вказати, що студенти без інвалідності повинні також мати можливість користатися цими технічними засобами.

Академічні (навчальні) пристосування та підтримка. Розрізняють кілька рівнів академічних пристосувань:

- коригування університетського навчального плану, щоб надати можливість студенту із інвалідністю перебудувати власний тижневий або семестровий розклад;
- підтримка від особистого тьютора та/або викладача у формі додаткових пояснень і уточнень змісту навчального курсу, щоб студент міг надалі самостійно працювати;
- персоналізована допомогав у навчанні від зовнішніх асоціацій, організацій тощо.

Пристосування під час екзаменів. Студенти з інвалідністю можуть отримати користь від специфічних заходів під час екзаменаційної сесії:

додатковий час, адаптований матеріал (документи шрифтом Брайля або збільшеним розміром шрифту, модифікацією форми здачі екзамену-усної чи письмової). Студент може скористатися можливістю скласти екзамен окремо від решти студентів, а також скористатися певними технічними засобами. Можуть бути доступні послуги секретаря, який буде записувати відповіді, або послуги перекладача жестової мови для глухих або слабкочуючих. В разі необхідності (медичного діагнозу, наприклад, діабету) студент повинен мати перерви для виконання необхідних заходів при даній нозології [8;10]

Фінансова підтримка. Студент із інвалідністю може скористатися фінансовою допомогою, що повністю або частково може покривати персональні витрати на фотокопіювання, зменшення реєстраційної плати, транспортні витрати тощо.

4. Від інклюзивності університетів до інклюзивності суспільства.

Розвиток і впровадження специфічних заходів університетами для підтримки студентів із особливими потребами формують і надихають соціальні зміни і розвиток більш інклюзивного суспільства, бо в суспільстві такі концепції як універсальний дизайн, боротьба проти дискримінації і визнання різноманітності поступово стають такими ж важливими зобов'язаннями, як, наприклад, безумовне визнання рівності мужчин і жінок. Тим самим поступово усувається містерія забобон і упереджень про інвалідність.

Міжуніверситетські зібрання та конференції на регіональному, національному та міжнародному рівнях дають можливість науковцям, представникам зовнішніх інституцій та фахівцям, що відповідають за підтримку потребуючих верств населення, ділитися своїм досвідом і разом шукати рішення проблем, тим самим вдосконалюючи технології підтримки студентів із інвалідністю.

5. Існуючі перешкоди на шляху інклюзії в університетах

Дослідження виявило перелік перешкод на шляху інклюзії, з якими зустрічаються викладачі та працівники навчальних закладів. Відгуки самих студентів із інвалідністю про процес навчання в університеті пролили світло на проблеми, які не лише пов'язані із їхньою інвалідністю, але також є наслідком політичного контексту і труднощів, які вони мають у спілкуванні із однолітками та викладачами, працівниками та закладом в цілому. Проте, незважаючи на ці перешкоди, студенти мають позитивне враження про те, як їх приймають і сприймають [8;10;15;19].

Економічні, фінансові та політичні перешкоди. В деяких країнах існують законодавчі основи і ресурси для інклюзії у середній школі, проте їх дія не продовжена на вищу школу, або є дуже слабо виражена. Особливо це стосується країн із низьким та середнім рівнем доходів, де законодавство стосовно інклюзії студентів із інвалідністю відсутнє або

дуже слабо виражене. В такому випадку підтримка студентів повністю залежить від стратегічної волі та фінансових ресурсів університетів.

Через відсутність законодавства та/або брак університетських ресурсів відповідальні за підтримку студентів із інвалідністю особи, мають проблеми із задоволенням потреб студентів і не можуть виконувати свою роботу якісно. Ряд університетів не інвестують в підтримку студентів із інвалідністю через незначне число таких студентів.

Соціокультурні та навчальні перешкоди. В наявності три види труднощів у людей, які мають забезпечувати створення сприятливих умов для навчання і проживання студентів із інвалідністю. Перш за все, вони часто мають упереджене ставлення до інвалідності, основане на функціональних обмеженнях, які в їхньому розумінні не дають можливості студентам успішно справлятися із навчанням і вважають головним у досягненні мети технічні засоби навчання, а не старання самого студента. Друга проблема полягає у відсутності можливостей для викладацького складу і працівників отримати знання про потреби студентів із різними нозологіями, і тому більшість із них не намагаються модифікувати свої методики викладання. Нарешті, спостерігається відсутність співпраці викладацького складу щодо створення і впровадження загальноуніверситетських пристосувань.

Проблеми на архітектурному рівні. Дуже часто історичний характер будівель, в яких розташовані університети, утруднює або часом робить неможливим адаптацію будівель згідно існуючих та/або нових будівельних норм. Також відсутність адаптованого громадського транспорту і модифікованих тротуарів, збудованих згідно будівельних вимог, значно ускладнюють доступ студентам із інвалідністю.

Проблеми взаємовідносин озвучені викладачами. Викладачі не мають точної інформації про легітимність потреб у пристосуваннях і адаптацій у студентів із інвалідністю, тому у них виникають проблеми, якщо студенти потребують додаткового менторства чи специфічної підтримки. Такі проблеми виникають в умовах, коли більшість викладачів не ознайомлені із специфікою викладання для студентів із різними освітніми чи/та фізіологічними потребами. Це ускладнює працю викладачів, бо наявність студентів із різними потребами вимагає різних підходів в організації навчального процесу.

Типові проблеми і труднощі повідомлені студентами із інвалідністю. Студенти назвали дві групи труднощів, які ускладнюють їм інтеграцію в освітнє середовище вищої школи. Перша група труднощів є однаковою для них і для студентів без інвалідності-це фінансові проблеми і процес інтеграції в нове середовище. З іншого боку існуючі проблеми викликані тим, що суспільство не створило

середовища, яке б фізично, соціально, культурологічно і фінансово відповідало концепції універсального дизайну.

Спостерігається низький рівень фінансової допомоги, якщо така взагалі існує, що не дозволяє студентам вести повністю незалежне життя на кампусі. Нерідко ситуації, коли студенти із інвалідністю мають оплачувати за необхідні адаптивні засоби (технічні, допомогу асистенті тощо). Процедури фінансового забезпечення для отримання пристосувань є довгими і складними, що часто змушує студентів вкладати власні кошти.

Студенти часто живуть в батьківських оселях або знімають житло в приватних будинках, де існує адаптована транспортна інфраструктура. В багатьох європейських університетах створено умови для спільного проживання в гуртожитках студентів із інвалідністю і здорових студентів в окремих спеціально пристосованих помешканнях в студентських гуртожитках.

Соціокультурні, міжособистісні та навчальні виклики. Деякі студенти мають проблеми із соціалізацією: відчуття ізольованості та самотності, що заставляє їх вважати, що вони мають робити набагато зусиль для налагодження контактів і зв'язків. Такого роду труднощі в соціалізації викликані упередженнями і сприйняттям студентами інвалідності.

Легітимність пристосувань для студентів із інвалідністю часто викликає питання, особливо, «невидима інвалідність», наприклад, дислексія.

Тому студенти часом вдаються до різних стратегій, щоб полегшити собі життя і процес навчання: вони або скривають свою інвалідність, щоб бути визнаними на рівні з рештою уникаючи стигматизації; або вони вважають себе зобов'язаними доказувати обґрунтованість необхідних пристосувань. Необхідність витратити більше часу на самостійну навчальну роботу через інвалідність, а також на інші речі, також спричинені інвалідністю, такі як медичні процедури, реабілітація та додаткові заняття залишають менше часу на встановлення дружніх стосунків із одногрупниками та іншими студентами.

Висновки. Підсумовуючи аналіз, варто зазначити, що неможливо ігнорувати той прогрес, що на сьогоднішній день досягнутий в різних католицьких університетах стосовно залучення людей з інвалідністю до навчання. Однак, його не можна вважати достатнім беручи до уваги зобов'язання, які взяли на себе країни, які ратифікували Конвенцію про права осіб із інвалідністю та інші міжнародні документи.

Незважаючи на те, що ситуація дуже різниться в залежності від географічних зон, працівники університетів і самі студенти з

інвалідністю докладають недостатніх зусиль для подолання наслідків несприятливого освітнього простору.

Через відсутність законодавства та/або брак університетських ресурсів відповідальні за підтримку студентів із інвалідністю особи, мають проблеми із задоволенням потреб студентів і не можуть виконувати свою роботу якісно. Ряд університетів не інвестують в підтримку студентів із інвалідністю через незначне число таких студентів.

Нерозуміння потреб студентів та необхідних додаткових фізичних, розумових та фінансових затрат для створення пристосувань пояснюється браком знань про інвалідність частини викладачів, працівників та студентів та/або відсутністю нормативних документів. Більше того, деякі пристосування часом не відповідають потребам студентів із певними нозологіями.

В результаті вивчення роботи католицьких університетів у сфері забезпечення прав осіб із інвалідністю у вищій школі Міжнародна асоціація католицьких університетів виділяє три групи університетів за їх готовністю до прийому студентів з інвалідністю та надання підтримки у навчанні та інтеграції в життя навчальних закладів:

1. Недостатність інформаційно-освітніх заходів в університетах на сьогоднішній день не дають можливості організувати безперешкодний прийом студентів із інвалідністю, хоча університети декларують сильне бажання це зробити;

2. Заходи із підтримки в університетах впроваджено в обмеженому вигляді, що вимагає формалізації та інтенсифікації зусиль через навчання та ознайомлення із найкращим досвідом;

3. Заходи впроваджені настільки ефективно, що можуть стати зразками для вивчення та переймання досвіду іншими католицькими університетами.

Значну кількість католицьких університетів можна віднести до перших двох груп, бо проблема підтримки студентів із інвалідністю була визнана порівняно недавно. Зусилля в університетах мають бути спрямовані на:

- розвиток і впровадження спеціальних заходів для підтримки студентів із інвалідністю та/або створення служб підтримки;
- впровадження фізичних та навчальних пристосувань;
- організація навчання та заходів із розповсюдження знань про інвалідність в університетській спільноті;
- дослідження у сфері інвалідності;
- робота із державними органами та громадським сектором та професійними агенціями, які опікуються людьми з інвалідністю.

Розвиток і впровадження специфічних заходів університетами для підтримки студентів із особливими потребами формують і надихають

соціальні зміни і розвиток більш інклюзивного суспільства, бо в суспільстві такі концепції як універсальний дизайн, боротьба проти дискримінації і визнання різноманітності поступово важливими зобов'язаннями. Тим самим поступово усувається містерія забобон і упереджень про інвалідність.

Бібліографія

1. **Конвенція про права осіб з інвалідністю** (2009). [Електронний ресурс] / ООН // Публікації Верховної Ради України. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
2. **ООН. Резолюція 48/96** Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року "Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів" [Електронний ресурс] / ООН // Публікації Верховної Ради України. – 1993. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_306
3. **Український католицький університет** [Електронний ресурс] – 2019. <https://ucu.edu.ua/about/>
4. **Adams, K. S., & Proctor, B. E.** Adaptation to college for students with disabilities and without disabilities: Group differences and predictors / K. S. Adams, B. E. Proctor // Journal of Postsecondary Education and Disability -2010-22(3)
5. **Australian Government** Department of Education and Training Disability Standards for Education Act, 2005 [Електронний ресурс] 2014. – Режим доступу до ресурсу <https://www.education.gov.au/disability-standards-education-2005>
6. **Carlson, M.** Aquinas on Inclusion: Using the Good Doctor and Catholic Social Teaching to Build a Moral Case for Inclusion in Catholic Schools for Children with Special Needs / M. Carlson // Journal of Catholic Education – 2014- 18 (1).
7. **Democratic Republic of Congo, Parliament** Loi d'orientation sociale no.2010-15 du 6 juillet 2010 (Social orientation law no.2010-15 of July 6, 2010 [Електронний ресурс] 2010. – Режим доступу до ресурсу <http://www.societecivile.cd/node/309> \
8. **Jorgenson, S., Fichten, C., Havel, A., Lamb, D., James, C., & Barile, M.** Academic performance of college students with and without disabilities // An archival stud -2005-.
9. **Journal Officiel Sénégal Loi d'orientation sociale n° 2010-15 du 6 juillet 2010** [Електронний ресурс] 20103 – Режим доступу до ресурсу <http://www.jo.gouv.sn/spip.php?article8267>
10. **IFCU** L'inclusion des étudiants en situation de handicap dans les universités à l'échelle mondiale [Електронний ресурс] 2014. – Режим доступу до ресурсу http://www.fiuc.org/bdf/pdf/cahiers_13_livre1.pdf
11. **Parliament of Italy.** Italian Act #104 dated 5 February 1992. *concerning disabled people*, article 3, [Електронний ресурс] 2010. – Режим доступу до ресурсу www.eudo-citizenship.eu
12. **Quabec University Students with Disabilities Services** [Електронний ресурс] 2018. – Режим доступу до ресурсу https://ssa.uqam.ca/fichier/document/education_inclusive.pdf

13. **Richard Riesert**. A Commonwealth Guide to Implementing Article 24 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities Implementing inclusive education [Электронный ресурс] / Richard Riesert // alth Secretariat, London. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.globaldisabilityrightsnow.org/sites/default/files/related-> 14. **Scanlan, M.** Moral, Legal, and Functional Dimensions of Inclusive Service Delivery in Catholic Schools / M. Scanlan // Journal of Catholic Education, - 2009 -12 (4). Режим доступа до ресурсу <http://digitalcommons.lmu.edu/ce/vol12/iss4/4> 15. **Sheila Riddell**, Centre for Research in Education Inclusion and Diversity, University of Edinburgh. The inclusion of disabled students in higher education in Europe: Progress and challenges [Электронный ресурс] Режим доступа до ресурсу http://www.docs.hss.ed.ac.uk/education/creid/NewsEvents/64_i_TurinCNUD_D_SR_Paper.pdf 16. **Sparks, R. L., Javorsky, J., & Philips, L.** College students classified with ADHD and the foreign language requirement // Journal of Learning Disabilities – 2004 -- № 37 17. **Strasburger, R., Turner, M., & Walls, R.** (1999). Factors relating to the postsecondary success of students with learning disabilities // Journal of the First Year Experience and Students in Transition – 1999 -- № 11(1) – С. 63-76. 18. **Wasielewski, L. M.** Academic Performance of Students with Disabilities in Higher Education: Insights from a Study of One Catholic College // Journal of Catholic Education –2016-- , №20 (1). Режим доступа до ресурсу <http://dx.doi.org/10.15365/joce.2001062016> 19 **Witte, R. H., Philips, L., & Kakela, M.** Job satisfaction of college graduates with learning disabilities / Witte, R. H., Philips, L., & Kakela, M // Journal of Learning Disabilities – 1998-- № 31

References

1. **UNO** Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) Retrived at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
2. **UNO** . Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities Resolution Adopted by General Assembly on 20 December 1993 (resolution 48/96) Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_306
3. **Ukrainian Catholic University** Retrieved from <https://ucu.edu.ua/about>
4. **Adams, K. S., & Proctor, B. E.** Adaptation to college for students with disabilities and without disabilities: Group differences and predictors / K. S. Adams, B .E. Proctor // Journal of Postsecondary Education and Disability - 2010-22(3)
5. **Australian Government Department of Education and Training** Disability Standards for Education Act, 2005 Retrieved from <https://www.education.gov.au/disability-standards-education-2005>
6. **Democratic Republic of Congo, Parliament** Loi d'orientation sociale no.2010-15 du 6 juillet 2010 (Social orientation law no.2010-15 of July 6, 2010 Retrieved from <http://www.societecivile.cd/node/309>
7. **Carlson, M.**

Aquinas on Inclusion: Using the Good Doctor and Catholic Social Teaching to Build a Moral Case for Inclusion in Catholic Schools for Children with Special Needs / M. Carlson // *Journal of Catholic Education* – 2014- 18 (1). **8. Jorgenson, S., Fichten, C., Havel, A., Lamb, D., James, C., & Barile, M.** Academic performance of college students with and without disabilities // *An archival stud* -2005-. **9. Journal Officiel Sénégal** (2013). **Loi d'orientation sociale n° 2010-15 du 6 juillet 2010** Retrieved from <http://www.jo.gouv.sn/spip.php?article8267> **10. IFCU (2014).** *L'inclusion des étudiants en situation de handicap dans les universités à l'échelle mondiale* Retrieved from http://www.fiuc.org/bdf/pdf/cahiers_13_livre1.pdf **11. Parliamrnt of Italy.** (2010). *Italian Act #104 dated 5 February 1992.* Retrieved from www.eudo-citizenship.eu **12. Quebec University** (2016). *Students with Disabilities Services.* Retrieved from https://ssa.uqam.ca/fichier/document/education_inclusive.pdf **13. Richard Riesert.**(2012) *A Commonwealth Guide to Implementing Article 24 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities Implementing inclusive education* / Richard Riesert // *alth Secretariat, Londjn.* Retrieved from <http://www.globaldisabilityrightsnow.org/sites/default/files/related> **14. Scanlan, M.** *Moral, Legal, and Functional Dimensions of Inclusive Service Delivery in Catholic Schools* / M. Scanlan // *Journal of Catholic Education*, - 2009 -12 (4). Режим доступу до ресурсу <http://digitalcommons.lmu.edu/ce/vol12/iss4/4> **15. Sheila Riddell.** (2014). *The inclusion of disabled students in higher education in Europe: Progress and challenges* Centre for Research in Education Inclusion and Diversity, University of Edinburgh. Retrieved from http://www.docs.hss.ed.ac.uk/education/creid/NewsEvents/64_i_TurinCNUD_D_SR_Paper.pdf **16. Sparks, R. L., Javorsky, J., & Philips, L.** *College students classified with ADHD and the foreign language requirement* // *Journal of Learning Disabilities* – 2004 -- № 37 – **17. Strasburger, R., Turner, M., & Walls, R.** (1999). *Factors relating to the postsecondary success of students with learning disabilities* // *Journal of the First Year Experience and Students in Transition* – 1999 -- № 11(1) – С. 63-76. **18. Wasielewski, L. M.** *Academic Performance of Students with Disabilities in Higher Education: Insights from a Study of One Catholic College* // *Journal of Catholic Education* –2016-- , №20 (1). Режим доступу до ресурсу <http://dx.doi.org/10.15365/joce.2001062016> **19. Witte, R. H., Philips, L., & Kakela, M.** *Job satisfaction of college graduates with learning disabilities* / Witte, R. H., Philips, L., & Kakela, M // *Journal of Learning Disabilities* – 1998-- № 31

Received 08.03.2019

Accepted 08.04.2019